

ΤΟ ΞΕΠΟΥΛΗΜΑ
ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ
έγκλημα εκ προμελέτης

12

Parganiotte

ΠΑΡΓΙΑΝΙΩΤΗΣ
λιθογραφία, του Vincent Feneck, 1835
(Συλλογή Πάνου Τσιλίκη, Γιάννενα)

ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΚΑΙ ΤΟ
ΧΑΡΕΜΙ ΤΟΥ ΑΛΗ ΣΤΟ
ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ
Salvator Ludwig, 1907

Μετά την άλωση της Πρέβεζας, το 1798, ο Αλής έβαλε στο στόχαστρό του την Πάργα, τη μοναδική ελληνική περιοχή που ουδέποτε, μέχρι τότε, είχε γνωρίσει την τουρκική κυριαρχία. Επί δεκαετίες η ηπειρωτική αυτή πόλη αποτελούσε τον μεγάλο καημό του Βεζύρη: «Θέλω την Πάργα, ορέ μπίρο'μ Ποκοβίλο...», έλεγε με πείσμα - σαν νέος Κικέρων - στον γάλλο Πρόξενο των Ιωαννίνων. Βενετική κτήση - για πολλά χρόνια - η Πάργα, στην συνέχεια πέρασε στα χέρια των δημοκρατικών γάλλων του Μ. Ναπολέοντα, με την συνθήκη του Καμποφόρμιο το 1797. Μετά από τον χαλασμό της Πρέβεζας και τη σφαγή των κατοίκων της, το 1798, ο Αλής κάλεσε με επανειλημμένες επιστολές τους παργινούς να εκδιώξουν τους γάλλους, πιστεύοντας ότι αυτοί θα ήταν τρομοκρατημένοι από τα πρόσφατα τραγικά γεγονότα. Όμως εκείνοι μεν, του απάντησαν περήφανα και αρνητικά, αλλά οι γάλλοι - φοβισμένοι - αποσύρθηκαν στην Κέρκυρα, και έτσι την προστασία

της Πάργας ανέλαβαν οι ρώσοι, μετά από αίτημα των παργινών. Στα 1800 με την συνθήκη Ρωσίας - Τουρκίας τα Επτάνησα κηρύσσονται πλέον ανεξάρτητα και η Πάργα "ελεύθερη πολιτεία", υπό την ρωσική προστασία. Τη συνθήκη αναγνώρισε, στα 1802, και η Αγγλία. Όμως, με την συμφωνία του Τιλσίτ, το 1806 οι ρώσοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα Επτάνησα και την Πάργα στα χέρια των γάλλων. Αμέσως ο Αλής ζητά από το γάλλο διοικητή της Κέρκυρας στρατηγό Berthier να του παραδοθεί η Πάργα, όμως ο Ναπολέοντας - με γραπτή απάντησή του - αρνείται κατηγορηματικά. Έτσι η Πάργα συνέχισε να είναι αυτόνομη και ανεξάρτητη, γλιτώνοντας - προς το παρόν τουλάχιστον - από τη βουλμία του Τεπελενλή.

Όμως η κατάρρευση του Ναπολέοντα το 1814 ξαναζωντάνεψε την φιλοδοξία του Αλή να καταλάβει την Πάργα. Έτσι τη νύχτα της 20ης προς 21η Φεβρουαρίου του έτους 1814 κινητοποίησε ξαφνικά τα στρατεύματά του. Στόχος του η Πάργα. Ο ίδιος έφυγε από τα Γιάννενα πάνω στην παλιά γερμανική άμαξά του. Ο οξύνους σατράπης διέβλεπε ότι μετά τον εκμηδενισμό της δύναμης του Βοναπάρτη οι άγγλοι, αργά ή γρήγορα, με τα όπλα, ή με συμφωνία, θα έπαιρναν ό,τι είχε απομείνει στο Ιόνιο στα γαλλικά χέρια. Ήθελε λοιπόν να καταλάβει αφηνιδιαστικά την Πάργα «...αυτό τον έρημο βράχο, το μόνον σημείο της επικράτειάς του, όπου έλαμπαν ακόμη οι αχτίδες της ελευθερίας - επιδιώκοντας να δημιουργήσει τετελεσμένα γεγονότα», όπως γράφει ο άγγλος περιηγητής Thomas Smart Hughes που βρισκόταν τότε στην Ήπειρο. Και όλα αυτά χωρίς εξουσιοδότηση από την Υψηλή Πύλη.

ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ
αρχικά G.B., π.1830

Η ΠΑΡΓΑ
André Grasset
de Saint-Sauver, 1805

Ενεργοποίησε λοιπόν τις δυνάμεις του και συγχρόνως έδωσε εντολή στον πολεμικό του στολίσκο, να φύγει από την Πρέβεζα και να αποκλείσει την Πάργα. Όμως το σχέδιό του ματαιώθηκε γιατί μερικά αγγλικά καταδρομικά πλοία παρεμπόδισαν τα καράβια του να πλησιάσουν στις ηπειρωτικές ακτές. Έτσι η επίθεση έγινε μόνον από την ξηρά. Επικεφαλής της δύναμης, που ανερχόταν σε 6.000 άντρες, ήταν ο Μουχτάρ και ο Ομέρ Βρυώνης. Πρώτα πολιορκήσαν την Αγιά, που την κατέλαβαν, την κατάρτησαν και έχρισαν το φρούριο της Ανθούσας, για να το έχουν σαν ορμητήριο - εναντίον της Πάργας. Η γαλλική φρουρά αποσύρθηκε έντρομη στο κάστρο της Πάργας, αλλά οι κάτοικοί της βγήκαν έξω από την πόλη τους και απέκρουσαν τις δυνάμεις του Αλή, που αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν την περιοχή αφήνοντας πολλούς νεκρούς και - ακόμη περισσότερους - τραυματίες αλλά και άφθονα λάφυρα και εφόδια.

Ότι όμως δεν κατάφερε η δύναμη των όπλων, το επέτυχαν ο δόλος και η διπλωματική αναλγησία. Τον ίδιο χρόνο 1814, όταν έγινε σαφές ότι στην περιοχή τους θα επικρατούσαν οι βρετανοί, οι παργινοί αφόπλισαν αναίμακτα την ολιγάριθμη γαλλική φρουρά, που ευρισκόταν στο κάστρο, και ύψωσαν την αγγλική σημαία - ζητώντας έτσι την προστασία των άγγλων, που ήδη κατείχαν την Κέρκυρα. Αυτοί ανταποκρίθηκαν και αποβίβασαν στην πόλη

ΟΙ ΦΥΓΑΔΕΣ
ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ
Διονύσιου Τσόκου, π.1847

ισχυρές δυνάμεις. Τρία χρόνια έμεινε η Πάργα υπό την αγγίδα της “γηραιάς αλβιόνος”. Ήταν μια περίοδος ανάπτυξης, ευημερίας και αύξησης του πληθυσμού της, που ξεπέρασε τις 4.000.

Αλλά ο Βεζύρης δεν είχε εγκαταλείψει τις φιλοδοξίες του, μετά την αποτυχία της πρώτης εκστρατείας του. Κατηγορεί τότε την Πάργα στον σουλτάνο και τους άγγλους, ότι είναι φωλιά κατασκόπων. Τους ισχυρισμούς του αυτούς επιβεβαιώνει και ο βρετανός ύπατος αρμοστής της Κέρκυρας Thomas Maitland. Έτσι στέλνοντας φορτία χρυσάφι στην Κωνσταντινούπολη πέτυχε το 1815 να συναρθεί “μυστική συμφωνία” μεταξύ Βρετανίας και Υψηλής Πύλης και να “εκχωρηθεί” η Πάργα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, με αντάλλαγμα ένα τεράστιο χρηματικό ποσό, που επίσης θα κατέβαλε ο Βεζύρης - αυτοπροσώπως - στον άγγλο αρμοστή των Επτανήσων Maitland, στην Πρέβεζα. Κατά τις διαπραγματεύσεις για την πώληση της Πάργας ο Αλής έστειλε δυο φορές στο Λονδίνο, διπλωματικό του εκπρόσωπο, το δερβίση Σεΐχ Αχμέτ Εφέντη.

Η συμφωνία περιείχε και τον επαίσχυντο όρο - απαίτηση πάλι του Αλή - ότι οι κάτοικοι της Πάργας θα εγκατέλειπαν τα σπίτια τους, και θα εκπατρίζονταν όλοι! Το τελικό έγγραφο υπογράφηκε στα Γιάννενα στις 17 Μαΐου 1817 ανάμεσα στον βρετανό αντιπρόσωπο John Cartwright και τον τούρκο βεζύρη Χα-

JOHN CARTWRIGHT
John Hoppner, 1789

ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ
Ludwig Hans Fischer, 1877

μίτ - Μπέη. Οι παργινοί, υποτίθεται ότι θα έπαρναν αποζημιώσεις για τις περιουσίες τους. Ούτε και αυτό όμως έγινε γιατί ο Maitland πήρε τις χιλιάδες λίρες, που του έδωσε ο Πασάς για τον σκοπό αυτό και τις φυγάδευσε στην Κέρκυρα. Τελικός ύστερα από πολλές αναβολές και - παρά την σφοδρή αντίδραση των παργινών - η εκκένωση της Πάργας έγινε στις 10 Μαΐου του έτους 1819, ανήμερα της Μεγάλης Παρασκευής.

Η μεταφορά των κατοίκων στην Κέρκυρα πραγματοποιήθηκε με την βρετανική φρεγάτα “Γλασκώβη”. Όταν, την άλλη ημέρα, τα στρατεύματα του Αλή μπήκαν στην Πάργα την βρήκαν έρημη. Καμιά κίνηση, πραγματική νέκρρα. Τα σπίτια αδειανά, ούτε ψυχή. Τίποτα δεν έδειχνε ότι εκεί ζούσαν πριν άνθρωποι. Η αυλαία του δράματος είχε πέσει.

Η φριχτή ιστορία της Πάργας προκάλεσε βαθύτατη συγκίνηση σε ολόκληρη την Ευρώπη - αλλά και πολιτικό σάλο στην Βρετανία. Θυελλώδης συζήτηση έγινε στις 15 Ιουνίου του 1819 στη Βουλή των Κοινοτήτων, στο Λονδίνο, όπου ακούστηκε ένα “σκληρό” κατηγορητήριο. Η εφημερίδα New Times έγραψε την επόμενη: «Η βρετανική κυβέρνηση καταγράστηκε της εμπιστοσύνης των παργινών που ζήτησαν το 1814 την συμπαράσταση της Μεγάλης Βρετανίας, γιατί πίστεψαν πως θα τους προστάτευε από τον “αιμοβόρο τύραννο”. Και ενώ τους κάλυψε μερικά χρόνια παρέδωσε τελικά τον τόπο τους στον φοβερότερο εχθρό τους. Τους έταξαν γη στα Επτάνησα και τους έδωσαν βράχους. Όπου όμως και να πάνε οι παργινοί θα ζουν με την γλυκιά νοσταλγία της πατρίδας τους και την πίκρα ότι δεν βρέθηκε μια χριστιανική δύναμη να ενδιαφερθεί για την τύχη τους και να τους κρατήσει στη γη, που τόσον γενναία υπερασπίστηκαν εναντίον των εχθρών της πίστωσης...». Ο στρατηγός Richard Church, ο μετέπειτα αρχιστράτηγος των ελλήνων, αναφέρει: «Κάναμε μέγα έγκλημα που πουλήσαμε τους παργινούς στους τούρκους».

Την στάση των άγγλων σπηλιτεύει στις 10 Αυγούστου του 1819 και η γαλλική εφημερίδα Courier Françoise: «Δεν ήθελαν οι άγγλοι να δυσαρεστήσουν τους οθωμανούς, ώστε να μην σημειωθεί διαταραχή στο κερδοφόρο τους εμπόριο με την οθωμανική αυτοκρατορία...». Ο γάλλος λόγιος Villemain, χαρακτήρισε την πράξη των βρετανών ως «...μια από τις πιο αξιοθρήνητες της σύγχρονης πολιτικής», ενώ και ο μεγάλος ιταλός ποιητής Monti την στιγμάτισε με ένα σονέτο - που έκανε το γύρο της Ευρώπης. Ο πρώτος του στίχος: « Μην σε φωτίσει ο ήλιος και η γη σου μην ανθίσει...» αναφέρεται στη Βρετανία. Τον Μάρτιο του 1819, πριν ακόμη συντελεστεί η τραγωδία της Πάργας ο άγγλος περιηγητής αιδεσιμότητας Thomas Smart Hughes, που είχε επισκερθεί την Ήπειρο μερικά χρόνια πριν, έστειλε στους “Times” μια επιστολή με την υπογραφή «ένας ελληνικός ταξιδιώτης», όπου, αφού ιστορεί τα πραγματικά περιστατικά, καλεί την βρετανική κυβέρνηση, να αποφύγει την εκτέλεση της επαίσχυντης συμφωνίας με την Πύλη, γιατί - όπως γράφει - «είναι καιρός ακόμη να σωθεί η χώρα μας από το ανεξίτηλο στίγμα και την ατίμωση». Λίγο αργότερα ο ίδιος έγραψε στο “οδοιπορικό” που εξέδωσε, με θέμα τις εντυπώσεις του από την περιήγησή του

ΠΑΡΓΙΝΟΣ
ΠΟΛΕΜΙΣΤΗΣ
André Grasset
de Saint-Sauver, 1805

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ
ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ
Hermann Pistor, 1860

ΓΥΝΑΙΚΑ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ
Vincent Feneck, 1835

στην Ελλάδα, το 1813-1814: «Το μεγαλύτερο μέρος των δύστυχων εξόριστων βρίσκεται - σήμερα - στην Κέρκυρα και τους Παξούς. Δεν αποτελούν πια έθνος, δεν τους ενώνει ο δημόσιος ή ιδιωτικός δεσμός. Πλάνητες και ανέσπιοι, άλλοι περιμένουν την διανομή του άθλιου ποσού που χαρακτηρίστηκε αποζημίωση για την απώλεια των περιουσιών τους, και της πατρίδας τους, ενώ άλλοι αποζούν από τις οικονομίες τους, που με μόχθο χρόνια είχαν μαζέψει. Και αυτές όμως εξαντλούνται - από τις έκτακτες δαπάνες που δημιούργησε ο ξεριζωμός των κατοίκων της άτυχης Πάργας».

Όσο για τον Αλή η αγορά της Πάργας υπήρξε μια πολύ - επικερδής - εμπορική επιχείρηση. Η αγγλοτουρκική συμφωνία προϋπέθετε την "αποζημίωση" των περιουσιών των παργανιωτών, με ποσό που συμφωνήθηκε αποκλειστικά από τους Άγγλους και τον Βεζύρη, που ήταν ασήμαντο, μπροστά στην πραγματική αξία των ιδιοκτησιών τους και το οποίο θα κατέβαλε - υποτίθεται - εξ ολοκλήρου ο Αλής. Ο πανούργος Πασάς υπολόγισε ότι έπρεπε να πληρώσει στους παργινούς 3.000.000 τάληρα. Τελικώς τους έδωσε μόνο 471.000.

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ
ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ
Sir Charles
Lock Eastlake, 1830

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΞΟΡΙΑ
Διονύσιος Τσόκος, π.1846

Ο Αλής εισήλθε στην έρημη πια Πάργα μερικές μέρες μετά την αναχώρηση των παργινών, ώστε να απολαύσει - επί τέλους - την πραγματοποίησή του ονείρου του. Άρχισε, αμέσως, να βελτιώνει τις οχυρώσεις του Κάστρου, στην κορυφή του οποίου κατασκεύασε χαμάμι, σεράι - για το χαρέμι του - και ένα παλάτι για τον εαυτό του, σε τέτοιο σημείο ώστε να μπορεί να αγναντεύει, με τηλεσκόπιο, την Κέρκυρα, που ήταν ο επόμενος στόχος του. Συγχρόνως μετέφερε έποικους από τα κοντινά χωριά και τους εγκατέστησε στην άτυχη πόλη.

Όμως δεν χάριξε για πολύ το θρίαμβό του, αφού μόλις σε ένα χρόνο, το 1820, άρχισε η πολιορκία των Ιωαννίνων από τα στρατεύματα του Σουλτάνου - που επέφερε το 1822 το τραγικό τέλος του. Για τον Αλή, η κατάληψη της Πάργας ήταν το κύκνειο άσμα του, για τους κατοίκους της όμως ήταν απαρχή δεινών, αφού ο εκπατρισμός τους κράτησε περισσότερο από 100 χρόνια. Στα 1831 γύρισαν πίσω περί τις 100 οικογένειες, χωρίς όμως κανένα δικαίωμα στην γη και τα σπίατα τους. Τελικά η μαρτυρική πόλη απελευθερώθηκε κατά τους βαλκανικούς πολέμους, του 1913, μαζί με την υπόλοιπη Ήπειρο. Μέχρι σήμερα πολλοί από τους απόγονους των παργινών εξόριστων του 1819, εξακολουθούν να ζουν στην Κέρκυρα.

ΟΙ ΕΞΟΡΙΣΤΟΙ
ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ
Ary Scheffer, 1825

Ο ΣΤΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΛΗ

Ο Αλής απεικονίζεται να κάθεται στην γέφυρα ενός ιστοφόρου. Αριστερά διακρίνεται κάνη κανονιού. Οι σκοποί του, που ήταν να υποτάξει τις κατεχόμενες από τους ενετούς παράλιες πόλεις της Ηπείρου, αλλά και αυτή την Κέρκυρα, τον εξώθησαν - αμέσως μετά την εγκατάστασή του στα Γιάννενα - στη δημιουργία ναυτικής δύναμης, που ναυλοχούσε στην Πρέβεζα και την Αυλώνα. Στην αρχή οι γάλλοι του δάνεισαν ένα μικρό πολεμικό πλοίο, το οποίο αποτέλεσε τον πυρήνα του κατοπινού στόλου του. Το 1817 σύμφωνα με επατόπια καταγραφή διέθετε: ένα πολεμικό καταδιωκτικό ιστοφόρο, ένα τρικάρταρο ιστοφόρο, δεκαοχτώ μεγάλες ακάτους, δέκα εξοπλισμένα μεταφορικά σκάφη, ένα κότερο, ένα μπρίκι, τρεις φρεγάτες, ικανό αριθμό μεγάλων λέμβων - οπλισμένες όπως οι πειρατικές - έντεκα κανονιοφόρους, μια κορβέτα και άλλα μικρότερα πλοία. Η ναυαρχίδα του λεγόταν Kirflanağıitch, που στα τουρκικά σημαίνει "χελιδόνι". Όλα - σχεδόν - τα πλοία του ναυπηγήθηκαν στη Σαλαώρα της Άρτας.

Αξιοματικοί του στόλου μνημονεύονται ο ναύαρχος και λιμενάρχης της Πρέβεζας Ζεκριάμι Μπέης, ο κορσικανός πλοίαρχος Vincenzo Marcesse, ο ιταλός τυχοδιώκτης Fortunato Passano, όπως και αρκετοί ναυτικοί από τις Σπέτσες, το Μεσολόγγι και το ακμάζον τότε Γαλαξίδι, μεταξύ των οποίων και ο καπετάνιος Αθανάσιος Μακρής, που σκοτώθηκε σε μια ναυτική επιχείρηση του Αλή στην Πάργα το 1817. Ο πλούτος και η ακμή του Γαλαξιδιού οφείλονταν στην προστασία και τα προνόμια που του χορήγησε ο Βεζύρης.

Ο Αλής διατηρούσε και ένα μικρό στολίσκο στη λίμνη των Ιωαννίνων. Ανάμεσα στα πλοιάριά του δέσποζε μεγάλο τρικάρταρο ιστοφόρο, το οποίο είναι άγνωστο πως μεταφέρθηκε στην Παμβώτιδα. Ο στολίσκος της λίμνης στελεχωνόταν μόνο με ναύτες, που οι περισσότεροι ήταν παργινοί και κερκυραίοι (όλοι οι τελευταίοι από τη συνοικία Μαντουίκι της Κέρκυρας).

Ο ΑΛΗΣ, ΒΕΖΥΡΗΣ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ, ΣΤΗ ΝΑΥΑΡΧΙΔΑ ΤΟΥ
λιθογραφία του Adam de Friedel, 1827 (Σύλλογή Α. Παπασταύρου)

ΠΑΡΓΑ ΚΑΙ ΠΑΡΓΙΝΟΙ, υδατογραφία του Joseph Cartwright, 1821 (Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα)

ΕΝΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΤΟΠΟΣ

Η Πάργα αναφέρεται - για πρώτη φορά - από τον Ιωάννη Καντακουζηνό (1337 μ.Χ.) ως οχυρή πόλη και μια από τις σπουδαιότερες της Ηπείρου. Εικάζεται ότι η μεσαιωνική Πάργα χτίστηκε το 12ο αιώνα. Γύρω στα 1360 οι παργινοί για να ξεφύγουν από τους αλβανούς επιδρομείς μετόικησαν στη σημερινή θέση όπου έκτισαν την πόλη σε έναν απρόσιτο κωνικό βράχο. Από τότε μέχρι το 1393 η Πάργα βρισκόταν υπό την προστασία των νορμανδών, και από το 1401 μέχρι το 1797 - όπως προαναφέρθηκε - των ενετών, με μικρές διακοπές, αφού οι τούρκοι την κατέλαβαν και την έκαψαν δυο φορές, το 1452 και το 1537. Ύστερα την ξανάκτισαν οι βενετοί μεταξύ 1561 - 1572. Να σημειωθεί ακόμη ότι οι παργινοί ήταν από τους πιο εκλεκτούς στρατιώτες του Πύρρου, τον οποίο και ακολούθησαν στην ιταλική του εκστρατεία. Ο ανωτέρω πίνακας φέρει ημερομηνία 1821, όμως έχει φιλοτεχνηθεί πριν την αγοραπωλησία.

Η Πάργα είναι η μόνη πόλη της Ελλάδας που δεν γνώρισε τουρκικό ζυγό επί 400 και πλέον χρόνια. Ήταν βέβαια υπό την κατοχή των ενετών και, στη συνέχεια, των γάλλων, των ρώσων και των άγγλων. Όλοι αυτοί όμως ήταν μάλλον προστάτες παρά κατακτητές. Η Πάργα με τη μικρή ενδοχώρα της απολάμβανε απόλυτης ανεξαρτησίας και αποτελούσε μια ιδιότυπη δημοκρατία. Η γεινίαση με την Κέρκυρα και τη Δύση γενικότερα διαμόρφωσε μια κοινωνία η οποία είχε ουσιώδεις διαφορές με εκείνες της σκληρής και "κλειστής" ηπειρωτικής υπαίθρου. Οι παργινοί ανέπτυξαν εξηγωγικό εμπόριο (κυρίως λαδιού και σαπουνιού), δημιούργησαν ισχυρή ναυτιλία (αν και δεν ήταν τόσο αδιάφοροι προς την ...πειρατεία), ενώ παρουσίασαν και αξιόλογη πνευματική ζωή. Όμως όλα αυτά κράτησαν μέχρι το 1819, όταν ολοκληρώθηκε η συμφωνία μεταξύ των άγγλων και της οθωμανικής αυτοκρατορίας για την πώλησή της.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ, του Χριστόφορου Περραιβού, μετάφραση στα ιταλικά από τον Carlo Gherardini, Μιλάνο, 1819

ΕΝΑΣ ΙΔΙΑΙΤΕΡΟΣ ΛΑΟΣ

Ο μεταφραστής Carlo Gherardini ήταν αντεπιστέλλον μέλος της Ιονίου Ακαδημίας. Στο εξώφυλλο του έργου του αποκαλεί τον Αλή "Principe della Grecia" (Πρίγκιπας της Ελλάδος). Ο Carlo Gherardini χρησιμοποιεί ως προμετωπίδα την ανωτέρω χαλκογραφία του ιταλού χαράκτη Giovanni Antonio Sasso, η οποία όμως απεικονίζει τον Αλή όχι στην Πάργα, αλλά στο... Τεπελένι - να υποδέχεται τον Μπάιρον με τον Hobhouse, το 1809. Μια περιγραφή των κατοίκων της Πάργας δίνει ο συνταγματάρχης De Bosset - που τους έζησε τις μέρες του εκπατρισμού τους: «Οι παργινοί διαφέρουν σημαντικά από τους γείτονές τους αλβανούς στους τρόπους, τη γλώσσα και την ενδυμασία. Η διαφορά αυτή αποδίδεται στους δεσμούς τους με τους βενετούς και τους επτανήσιους. Είναι φιλόξενοι - και ένας από τους λόγους που ο Αλή Πασάς τους μισεί και θέλει να τους κατακτήσει είναι ότι η Πάργα πάντα παρείχε άσυλο σε όσους έπαρταν θύματα της τυραννίας του, όπως και σε όσους από τους

δυστυχείς σουλιώτες κατάφεραν να διαφύγουν από το σπαθί του. [...] Οι γυναίκες της Πάργας είναι σε γενικές γραμμές όμορφες και ενάρετες, τα μαλλιά τους πλεγμένα με διπλό κόκκινο μεταξωτό κορδόνι, είναι δεμένα με χάρη στο άνω και πίσω μέρος της κεφαλής. Στις δημόσιες εμφανίσεις τους καλύπτουν το κεφάλι με ένα χρωματιστό μαντίλι που κρύβει την αρχαιοπρεπή κομμωτική της κόμμωσης». Και συνεχίζει ο De Bosset: «Οι άνδρες είναι δυνατοί, εύρωστοι και ψηλότεροι από το μέτριο. Τα ρούχα τους είναι αυτά των ελλήνων νησιωτών, δηλαδή το κεντημένο σακάκι και οι μακριές βράκες από γαλάζιο ύφασμα, ενώ το κεφάλι καλύπτεται με ένα κόκκινο ναυτικό σκούφο. Έχουν μουστάκια και συνήθως είναι σπλισμένοι με μουσκέτο, ένα ζευγάρι μπιστόλια, ένα μαχαίρι και ένα κυρτό σπαθί. [...] Οι παργινοί είναι από τη φύση τους εύθυμοι άνθρωποι. Συνοδεύουν με χορούς τους γάμους, τα βαφτίσια και γενικά κάθε γιορταστική εκδήλωση. Χορεύουν τους ρομεικούς ή τους λεγόμενους κυκλικούς χορούς».

ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ, λιθογραφία του Captain George de la Poer Beresford, 1855 (Συλλογή Α. Παπασταύρου)

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ, λιθογραφία του Salvator Ludwig, 1907 (Συλλογή Νίκου Δ. Καράμπελα, Πρέβεζα)

ΟΙ ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΛΗ

Όταν ο Αλής κατέλαβε την έρημη Πάργα φρόντισε αφ' ενός μεν να την εποικίσει με ξένους πληθυσμούς, αφ' ετέρου δε, να καταστήσει απόρθητο το βενετικό κάστρο. Ήταν ένα φρούριο ισχυρό - ιδίως - μετά τα έργα που έκαναν οι βενετοί στα 1792. Ο Αλής το ενίσχυσε περισσότερο, αναμορφώνοντας ριζικά τους χώρους του, ενώ, συγχρόνως, εγκατέστησε στην κορυφή του το σεράι του, το χαμάμι και το χαρέμι του.

Στην τοξωτή πύλη της εισόδου διακρίνονται και σήμερα τα εμβλήματα του Αλή Πασά, ο φτερωτός λέων του Αγίου Μάρκου, το βενετικό όνομα ANTONIO BERVASS 1764, το επίγραμμα ΕΤΩΝ 1820 ΒΙΖΙΡΙ ΑΛΗ ΠΑΣΑ ΜΙΝ ΜΑΙΩΣ, δικέφαλοι αετοί κ.ά. Θολωτοί διάδρομοι και αίθουσες πυροβολείων, στοές ερόδου, ισχυροί προμαχώνες - με θυρίδες 20 κανονιών και ελαφρών όπλων -, κρυφή δίοδος προς τη θάλασσα, στρατώνες, φυλακές, αποθήκες και δυο οχυρά στην τελευταία γραμμή άμυνας, που μαζί με τη φυσική του οχύρωση καθιστούσαν το φρούριο ανίκητο. Επί πλέον το κάστρο της Πάργας είχε πλήρη επάρκεια νερού, από τη βρύση "κρέμασμα" που τροφοδοτούσε τις δυο τεράστιες δεξαμενές του.

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΑΝΘΟΥΣΑΣ

Εκτός όμως από το - κεντρικό - φρούριο της Πάργας, ο Πασάς έχτισε και άλλα στις γύρω περιοχές. Η επέμβασή του είναι εμφανής στα κάστρα Ανθούσας, κοντά στην Πάργα, Μαργαριτίου, Παραμυθιάς, Ηγουμενίτσας, Ελευθεροχωρίου κ.ά. Σκοπός του ήταν να ελέγχει όλα τα περάσματα της περιοχής και να διαθέτει κέντρα εφοδιασμού για τις δυνάμεις του.

Ο Αλής έκτισε επίσης στην περιοχή πολλούς πύργους, τους επονομαζόμενους "οι κούλιες". Οι πύργοι αυτοί χρησιμοποιούν μάλλον ως παρατηρητήρια και σταθμοί είσπραξης διοδίων και φόρων. Βέβαια ήταν άριστα εξοπλισμένοι και στελεχωμένοι. Από αυτά τα κτίσματα κανένα δεν διασώθηκε, και είναι γνωστά από τις αφηγήσεις των περιηγητών, κυρίως του Leake.

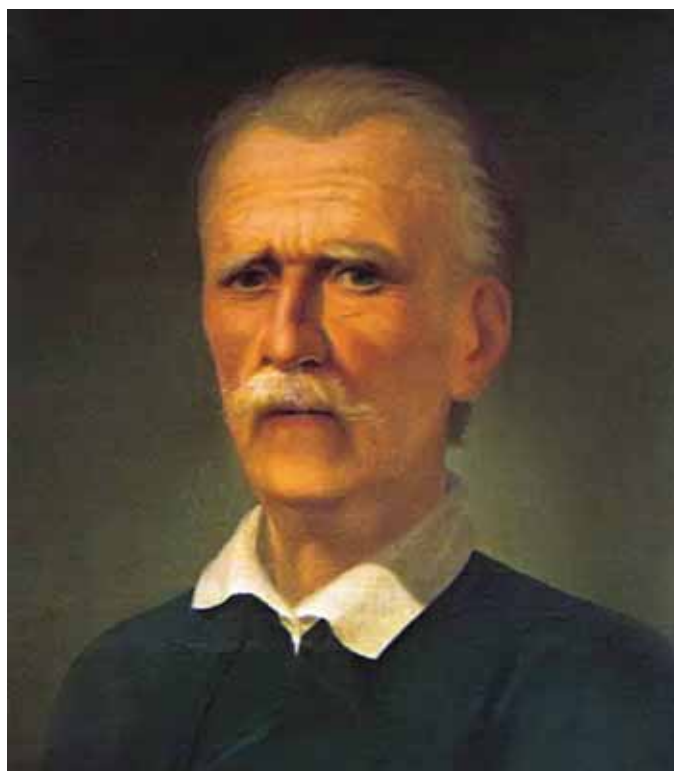
ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ

Στον 14ο αιώνα οι παργινοί, για να αντιμετωπίσουν τις ληστρικές επιδρομές των αλβανικών φυλών της περιοχής, εζήτησαν την προστασία των νορμανδών, οι οποίοι - τότε - κατείχαν την Κέρκυρα. Αυτοί ανταποκρίθηκαν και, ως επικυρίαρχοι, κατασκεύασαν το πρώτο κάστρο της πόλης. Όμως σύντομα οι νορμανδοί αποδυναμώθηκαν και εγκατέλειψαν τις κτήσεις τους στην ηπειρωτική Ελλάδα. Τότε, το 1401, οι παργινοί απευθύνθηκαν στους ενετούς που κατείχαν ήδη την Κέρκυρα. Νέα συνθήκη και νέο φρούριο. Όμως το 1537 ο περιβόητος τούρκος ναύαρχος Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσσα, καταλαμβάνει την πόλη και υποπεδώνει το Κάστρο. Το 1567 οι βενετοί κατασκευάζουν νέο, αλλά το 1571 η πόλη και το Φρούριο καταστρέφονται - για μια ακόμη φορά - από τον οθωμανικό στόλο. Το ίδιο έτος ξαναχτίζεται από τους βενετούς, μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου και την ήττα των τούρκων. Η τελευταία επέμβαση ήταν εκείνη του Αλή, στα 1819, η οποία έδωσε στο οχυρό τη σημερινή του μορφή.

ΤΖΑΜΙ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ, λιθογραφία του Salvator Ludwig, 1907 (Συλλογή Ν. Δ. Καράμπελα)

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ
ελαιογραφία του Διονυσίου Τσόκου, π.1860 (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα)

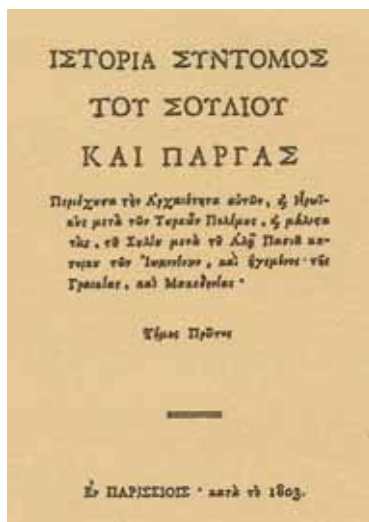
Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ

Παρά την κριτική που - κατά καιρούς - δέχτηκε, η “Ιστορία του Σουλίου και Πάργας” του Χρ. Περραιβού παραμένει η πιο πολύτιμη ιστορική πηγή για την κοινωνική οργάνωση των σουλιωτών και των παργινών. Η πρώτη έκδοση τυπώθηκε στο Παρίσι το 1803. Κυκλοφόρησε μόνον ο πρώτος τόμος, γιατί το 1805 κατασχέθηκε στην Κέρκυρα από τις αρχές ένα κιβώτιο με αντίτυπα του βιβλίου και ο Περραιβός ανακρίθηκε και πείστηκε να μην προχωρήσει στην δημοσίευση του δεύτερου τόμου. Ο συγγραφέας εμφανίζεται με το ψευδώνυμο Στέφανος Αναργυράσιος, ενώ ο - παργινός - λόγιος Ανδρέας Ίδρωμένος - που συμμετέχει με τρία ελεγειακά εξίστιχα - υπογράφει ως “Ανδρόνικος Ολύθιος Τορωναίος”. Ο συγγραφέας γράφει στην πρώτη σελίδα: «Τη κλεινή μου Ελλάδα το ορεολόμενον σέβας [...] ο Σος ευπειθής υιός».

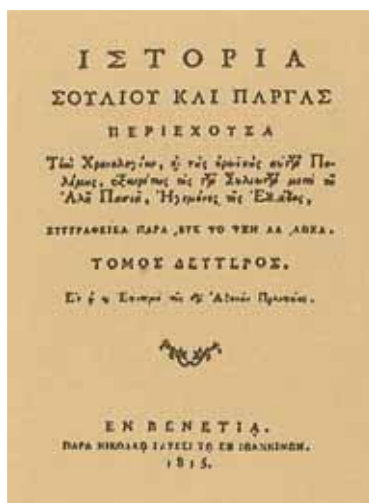
Η δεύτερη έκδοση του έργου έγινε στην Βενετία το 1815. Είναι δίτομη και τυπώθηκε στο ιστορικό τυπογραφείο «...τω Νικολάω Γλυκό, του εξ Ιωαννίνων». Και πάλι όμως ο Χ. Περραιβός δεν

αποκαλύπτεται και υπογράφει με το κρυπτογράφημα ΒΥΚ ΨΟ ΨΞΗ ΔΑ ΑΩΚΑ, το οποίο διαβάζεται ως “Χριστοφόρου Περραιβού και Χιλιάρχου”. (ήταν η περίοδος της παντοδυναμίας του Αλή, και ο Περραιβός, φαίνεται ότι τον φοβόταν). Αντίθετα, ο λόγιος Ίδρωμένος υπογράφει ευθαρσώς: “Ανδρέας Ιερεύς Υδρωμένος, ο Υπάργειος”.

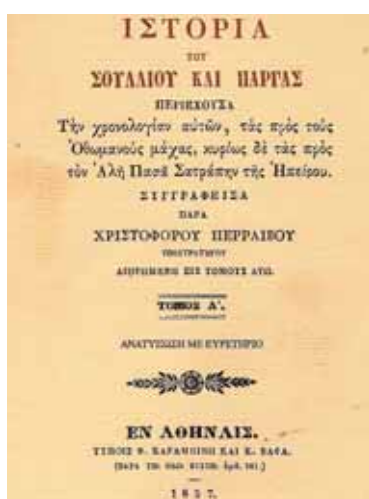
Η τρίτη έκδοση κυκλοφόρησε το 1857 «...βελτιωμένη και ηυξημένη», όταν πλέον ο Χ. Περραιβός ήταν υποστράτηγος και ο Αλή Πασάς μια απόμακρη ανάμνηση. Στην έκδοση αυτή ο συγγραφέας - που ήταν τότε 86 ετών - δεν είχε λόγους να κρύψει την ταυτότητά του. Έτσι υπογράφει ως “Χριστοφόρος Περραιβός, Υποστράτηγος”. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το πώς προσφωνεί ο γνωστός ιστορικός της Πάργας και του Σουλίου τον Αλή Πασά στα εξώφυλλα των τριών εκδόσεών του : στην πρώτη (1803) “Κάτοικος Ιωαννίνων, και ηγεμόνας της Γραβίας και της Μακεδονίας”, στη δεύτερη (1815) “Ηγεμόνας της Ελλάδος”, και στην τρίτη έκδοση (1857) “Σατράπης της Ηπείρου”.

Η ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ 1803

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ 1815

Η ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ 1857

SIR THOMAS MAITLAND
ελαιογραφία του John Horriper, 1805 (ιδιωτική συλλογή)

Ο ΔΗΜΙΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ

Ο σκωτσέζος στρατηγός και διοικητής των βρετανικών δυνάμεων στη Μεσόγειο, Sir Thomas Maitland (1759-1824) έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην επιτυχή συμφωνία της πώλησης της Πάργας. Αφού διατέλεσε κυβερνήτης της Κειλάνης, της Αϊτής και της Μάλτας, το 1815 διορίστηκε Υπάτος Αρμοστής των Ιονίων Νήσων. Απολυταρχικός, αυταρχικός και πολλές φορές βίαιος και τυραννικός, παρέκαμψε εντελώς τους όρους της συνθήκης του 1815, που αναγνώριζε την Ιόνιο Πολιτεία ως ανεξάρτητο κράτος, υπό εγγυημένη βρετανική προστασία. Διοίκησε τα Επτάνησα ως απόλυτος μονάρχης, γι’ αυτό εύστοχα οι άγγλοι τον αποκάλεσαν “Βασιλιά Τομ” (King Thom), ενώ οι έλληνες τον έλεγαν “Θωμά - Πασά”, λόγω των φιλοτουρκικών του αισθημάτων. Αντιμετώπισε την Ελληνική Επανάσταση με ανθελληνικό πνεύμα και καταδίωξε αμειλίκτα τους επανήσιους πατριώτες. Με τον Αλή Πασά ανέπτυξε όχι μόνον πολιτικές αλλά και φιλικές σχέσεις. Συναντήθηκε μαζί του τρεις φορές, μια στο Βουθρωτό και δυο στην Πρέβεζα, ενώ δέχτηκε τον ανήλικο εγγονό του στη ναυαρχίδα του με τιμές... αρχηγού κράτους. Ωστόσο, δεν ελειψαν και τα θετικά αποτελέσματα κατά την διοίκηση του Maitland στα Ιόνια Νησιά, όπως η κατασκευή των πρώτων αμαξιών οδών στα Επτάνησα, η ίδρυση πρότυπων σχολείων και διδασκαλείων, η ανέγερση δημοσίων κτιρίων κ.ά. Πέθανε ξαφνικά στη Μάλτα σε ηλικία 65 ετών το 1824, από αποπληξία.

CHARLES PHILIPPE DE BOSSET
ελαιογραφία άγνωστου, π. 1798 (Κοργιαλένιο Ιστορικό Μουσείο, Αργιστόλι)

ΜΙΑ ΤΙΜΙΑ ΦΩΝΗ

Βρέθηκε στον αντίποδα του Maitland. Έζησε τα συγκλονιστικά γεγονότα από κοντά. Ο Charles Philippe de Bosset (1773-1845) γεννήθηκε στην Ελβετία και στη συνέχεια κατατάχθηκε στο βρετανικό στρατό. Το διάστημα 1810-1814 διατέλεσε στρατιωτικός διοικητής της Κεραιλονίας, όπου διακρίθηκε για την τιμιότητά του, την πίστη του στη δημοκρατία και την δικαιοσύνη. Συνέδεσε το όνομά του με την κατασκευή της περίφημης “Γέφυρας του Δεβοσέτου”, τη μεγαλύτερη σε μήκος πέτρινη γέφυρα της Ευρώπης. Στις 17 Μαρτίου 1817, επικεφαλής 300 αντρών, έλαβε την εντολή να αποβιβαστεί στην Πάργα για να ανακοινώσει στους κατοίκους της την “εσχώρηση” της πατρίδας τους στον Αλή Πασά και να μεριμνήσει για την ολοκλήρωση της πώλησης. Ο De Bosset παρέμεινε τέσσερις μήνες στην ηπειρωτική πόλη. Η συνειδήσή του όμως δεν του επέτρεψε να συμμετάσχει στην κατάφορη παραβίαση των όρων της συμφωνίας που μεθοδικά καταπατούσαν ο Maitland και ο Βεζύρης των Ιωαννίνων. Διαφώνησε για την κίβδηλη αποζημίωση των περιουσιών των παργινών και ο Maitland τον απέλυσε, ενώ συγχρόνως του διέκοψε τη μισθοδοσία. Γυρνώντας στο Λονδίνο, κατήγγειλε την πολιτική της Βρετανίας στο θέμα της Πάργας, με αποτέλεσμα να δεχτεί πρωτοφανείς επιθέσεις από μερίδα του αγγλικού τύπου. Ο De Bosset απάντησε εκδίδοντας το 1820 το βιβλίο “Διαδικασίες στην Πάργα και τα Ιόνια”. Αυτοκτόνησε στη γενέτειρά του Ελβετία, 72 ετών.

Ο ΞΕΡΙΖΩΜΟΣ

Ο Alphonse - Apollodore Callet (π. 1800-1837) παρουσίασε τον παρατιθέμενο πίνακα, στα 1827, στο παρισινό Salon. Η πομπή των παργινών φτάνει στην ακτή για να μπει στις βάρκες, που θα τους οδηγήσουν στην φρεγάτα “Γλασκώβη” (διακρίνεται στο βάθος) και από κει στον εκπατρισμό. Κεντρική φιγούρα του έργου ο ορθόδοξος ιερωμένος - με άγριο και οργισμένο βλέμμα - τον οποίο μεταφέρουν δυο νεαροί συντοπίτες του, στα πρόσωπα των οποίων καθρεφτίζεται η απελπισία. Δεξιά νεαρή γυναίκα έχει καταρρεύσει επάνω στα οστά των προγόνων της, ενώ ένας οπλισμένος παργινός προσπαθεί να την εμψυχώσει. Δεξιά στο βάθος οι κάτοικοι μεταφέρουν στους ώμους ξύλινο άγαλμα (ξόανο) της Παναγίας. Αριστερά στην αποβάθρα οι βρετανοί στρατιώτες ψυχορροί και αγέρωχοι παρακολουθούν την εφαρμογή της επαίσχυντης αγοραπωλησίας. Τέλος στο βάθος το φρούριο της Πάργας και η έρημη πόλη. Ο ζωγράφος συνδεδεσε τον πίνακα του με το ποίημα του γάλλου πολιτικού, συγγραφέα και ποιητή Jean - Pons Guillaume Viennet “Πάργα”, όπως συνηθίζονταν να κάνουν οι καλλιτέχνες κατά τις εκθέσεις των έργων τους στην παρισινή αίθουσα τέχνης Salon.

Στον έξοχο πίνακα αποτυπώνεται όλη η δραματικότητα της ιστορίας της πώλησης της Πάργας. Οι κάτοικοί της είχαν προειδοποιήσει τον άγγλο διοικητή ότι σε περίπτωση που θα έμπαινε έστω και ένας στρατιώτης του Αλή στα εδάφη τους, πριν αυτοί να τα εγκαταλείψουν, θα θανατώσουν τις γυναίκες και τα παιδιά τους και θα πολεμήσουν ως την τελευταία στιγμή τους, εναντίον κάθε τουρκικής ή χριστιανικής δύναμης που θα παραβίαζε τις επίσημες υποσχέσεις. Ένας άγγλος αξιωματικός, βλέποντας από τις προετοιμασίες ότι πραγματικά είχαν πάρει αυτές τις αποφάσεις, έσπευσε να ενημερώσει τον Αρμιοστή στην Κέρκυρα. Εκείνος στέλνει αμέσως αντιπροσωπεία για να συνεννοηθεί με τους Παργινούς. Όταν όμως οι απεσταλμένοι τους βρήκαν να ξεθάβουν τα κόκκαλα των γονιών τους στις εκκλησίες και τα νεκροταφεία και να τα καίνε ή να τα θάβουν σε μυστικά σημεία, για να μη τα βρουν και τα βεβηλώσουν οι τουρκαλβανοί, κατάλαβαν ότι οι παργινοί ήταν αποφασισμένοι να πραγματοποιήσουν την απειλή τους. Έπεισαν, τότε, τον διοικητή των δυνάμεων του Αλή να μην προχωρήσει μέχρι να επιβιβαστεί και ο τελευταίος πρόσφυγας στη φρεγάτα “Γλασκώβη”.

ΤΟ ΔΡΑΜΑ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ
ελασγραφία του Alphonse - Apollodore Callet, 1827
(Μουσείο Καλών Τεχνών, Ρουέν, Γαλλία)

Η ΦΥΓΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΓΑ

Μερικοί από τους παργινούς δεν θελήσανε να εκπατριστούν στην Κέρκυρα με την αγγλική φρεγάτα “Γλασκώβη”, αλλά προτίμησαν να χρησιμοποιήσουν τα δικά τους πλοιάρια, ώστε να μην τα αφήσουν λάφυρα στους αρβανίτες του Αλή, που караδοκούσαν να μπουν στην Πάργα. Άλλωστε οι παργινοί ήταν ναυτικός λαός, με επίδοση όχι μόνον στο εμπόριο, αλλά και στην... πειρατεία, όπως αναφέρει και ο Μπάυρον, στο δεύτερο άσμα του έργου του “Childe Harold’s Pilgrimage”, το οποίο έγραψε δέκα ολόκληρα χρόνια πριν από τα γεγονότα του 1819:

*Έτσι της Πάργας πειρατές
πύχουν το κήμα κατοικία
διδάσκουν πάντα στους χλωμούς
τους Φράγκους τι θα πει σκλάβιά.
Μακριές γαλέρες και κουπιά
τα αφήνουνε στην αμμονδιά
Και τους αγμάλωτους τραβούν
ση φυλακή τη σκοτεινή...*

Ο Ιταλός ζωγράφος Lorenzo Gravagnin (1809-1897), προσπαθεί να μεταφέρει στο έργο του όλη την απόγνωση των κατατρεγμένων ελλήνων. Με ιδιαίτερη έμφαση επικεντρώνεται στην απεικόνιση της οικογένειας στο κέντρο της βάρκας, όπου η νεαρή μητέρα, κρατώντας ένα βρέφος στην αγκαλιά της, με καρτεριά αλλά και με απόγνωση, αντιμετωπίζει την ξενιτιά που τους περιμένει. Ο πατέρας - καπετάνιος αγκαλιάζοντας προστατευτικά τη γυναίκα του και ένα άλλο παιδί τους, κοιτάζει προς την πόλη που καίγεται, γεμάτος πόνο και οργή. Με την ίδια οργή και οι άλλοι επιβάτες προσπαθούν με όλες τους τις δυνάμεις να απομακρύνουν τη βάρκα από τη φωτιά. Ο ζωγράφος δίνει το δράμα των αγωνιζόμενων ελλήνων, ενώ παράλληλα υπενθυμίζει το λόγο της εξέγερσης. Στη θέση του λαβάρου με το σταυρό, που συναντάμε σε άλλα παρόμοια έργα, ο καλλιτέχνης τοποθετεί εδώ πανί με τη μορφή του Αγίου Σπυρίδωνα (πολιούχου της Κέρκυρας προς την οποία κατευθύνονται οι φυγάδες) που καταλαμβάνει όλο το ιστίο και δεσπόζει στο κέντρο του πίνακα.

Ο ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΑΡΓΙΝΩΝ
ελαιογραφία αποδιδόμενη στον Lorenzo Gravagnin, π.1845
(Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα)

Η ΠΑΡΓΑΣΤΙΣ ΦΛΟΓΕΣ

Ο πίνακας είναι από τα πιο γνωστά έργα με θέμα τον ξε-νιτεμό των παργινών και - μάλλον - το καλύτερο του ιτα-λού ρομαντικού και φιλέλληνα Francesco Hayez (1791 - 1882). Ήταν τέτοια η επιτυχία του, που το ζωγράφισε άλλες δυο φορές. Ο Hayez συνόδευε το έργο με το ποίη-μα του Giovanni Berchet, "Οι πρόσφυγες της Πάργας".

Η αναπαράσταση του γεγονότος είναι συγκλονιστική. Κάθε πρόσωπο έχει τη δική του έκφραση: Ο ιερωμένος προσεύχεται. Δίπλα του ένας προσετός, απελπισμένος. Ο αρματομένος παργινός - στο κέντρο - στρέφει το βλέμμα του στον ουρανό. Ο ναυτικός φαίνεται να μην πτοείται. Οι τρεις γυναίκες - αριστερά - μοιρολογούν θυμίζοντας αρχαία ελληνική τραγωδία, ενώ μια άλλη - δεξιά - υψώ-νει τα χέρια της από απελπισία προσευχόμενη. Πάνω από την Πάργα ένα πυκνό σύννεφο καπνού. Στο βάθος αρι-στερά - κάτω από τις ελιές - οι στρατιώτες του Αλή περι-μένουν ανυπόμονοι την αναχώρηση των προσφύγων για να καταλάβουν την έρημη Πάργα.

Ξένος περιηγητής, που βρισκόταν στην Πάργα την ώρα του εκπατρισμού αναφέρει: «Το θέαμα του πολιτισμένου αυτού λαού, που γονάτιζε για να ασπασθεί για τελευταία φορά τα χόματά του - ποτίζοντας τα, με τα δάκρυά του - ήταν σπαραχτικό. Άλλοι έπαιρναν μια χούφτα χόμα για παρηγοριά στην εξορία και για κληρονομιά στα παιδιά τους, θυμητάρι των συμφορών και ελπίδα γυρισμού με χρόνια και καιρούς στην πατρίδα, άλλοι έπαιρναν τη στά-χη από τα κόκαλα των γονιών τους και πολλοί τα ίδια τα κόκαλα γιατί δεν προλάβαιναν να τα κάψουν».

Οι πρόσφυγες πήραν μαζί τους και τα ιερά κειμήλια, το πανάρχαιο λάβαρο, τα άμφια, τα εκκλησιαστικά σκεύη, τις ασημένιες κανδήλες, το παμπάλαιο, στολισμένο με πολύτιμους λίθους, Ευαγγέλιο, την από το 1200 χρονολο-γούμενη εικόνα της Παναγίας κ.ά. Τα εναπόθεσαν στην Παναγία των Ξένων της Κέρκυρας, που είχαν ιδρύσει οι σουλιώτες, θύματα και αυτοί του Βεζύρη. Τον Απρίλιο του 1930 τα ιερά κειμήλια και η στάχη των προγόνων επέστρεψαν με τιμές στην Πάργα. Την μεταφορά συνό-δευε τιμητικά μοίρα του ελληνικού στόλου με επικερα-λής το - μετέπειτα θρυλικό - εύδρομο "Ελλη". Σήμερα φυλάσσονται στο Εκκλησιαστικό Μουσείο της Πάργας.

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ
ελαιογραφία του Francesco Hayez, 1831
(Πινακοθήκη Tozio Martinengo, Μπρέσια Ιταλίας)

Η ΦΥΓΗ ΤΩΝ ΠΑΡΙΓΙΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΟΥΣ, χαλκογραφία του Antonio Bonamore, 1880 (Συλλογή Πάνου Τσιλική, Γιάννενα)

Η ΦΥΓΗ ΤΩΝ ΠΑΡΙΓΙΝΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΟΥΣ, ελαιογραφία του Carlo Belgiojoso, 1845 (Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα)

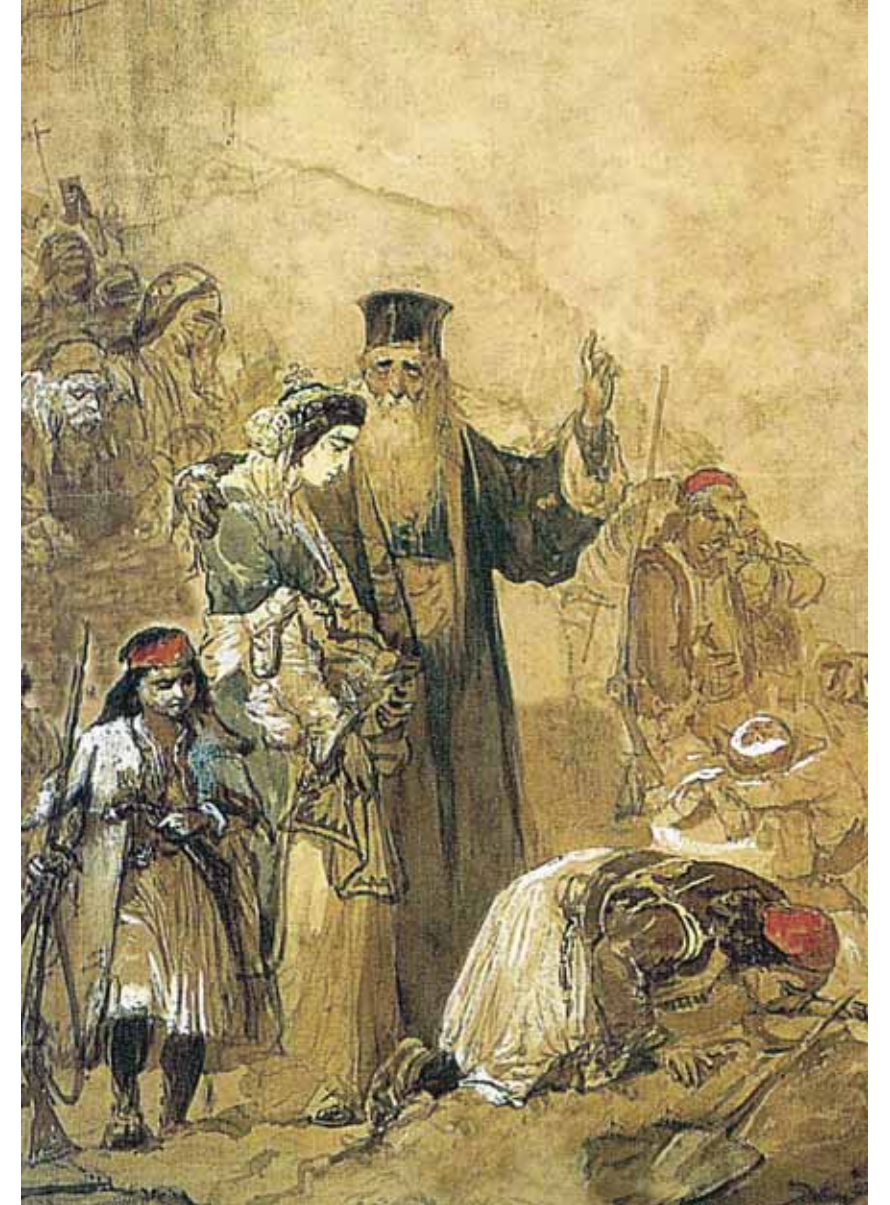
Η ΦΥΓΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ

Στις 7 Μαΐου 1819 ο Maitland συναντήθηκε - για τρίτη φορά - με το Βεζύρη στην Πρέβεζα, ώστε να παραλάβει την αιοζιμίωση και να υπογράψει το “τυπικό” της παράδοσης. Ο Τεπελενλής του έδειξε, μεν, τα χρήματα, που είχε έτοιμα μέσα σε σάκους, αρνήθηκε όμως να του τα δώσει. Του είπε ξάστερα ότι δεν είχε εμπιστοσύνη ότι οι «...Ιγγλέζοι» θα τηρούσαν τη συμφωνία και, για το λόγο αυτό, απαίτησε εγγυήσεις πως θα του παραδινόταν η Πάργα. Και τότε ο Maitland, που είχε πιστέψει ότι με τις κολακείες, τις φιλοφρονήσεις, τα γλέντια και την συμπεριφορά του, τον είχε “δαμάσει”, δέχθηκε να υποβληθεί στον έσχατο εξευτελισμό και να του δώσει ως ομήρους ανώτερους βρετανούς αξιωματικούς, τον Robinson, τον Hackey και αυτόν τον υπασπιστή του!

Προηγουμένως ο φιλόαγγλος Αλής είχε προσπαθήσει να αποφύγει την καταβολή μετρητών στους βρετανούς. Πρότεινε λοιπόν στον Th. Maitland - αντί χρημάτων - να τους δώσει ξυλεία για τις ναυπηγικές τους ανάγκες, από τα δάση της Αλβανίας - και της Ηπείρου. Ο Ύπατος Αρμοστής δέχτηκε αρχικά την πρόταση, όμως οι ειδικοί που έστειλε για να εξετάσουν την ξυλεία την βρήκαν εντελώς ακατάλληλη για ναυπηγικούς σκοπούς, και έτσι απέτυχε το σχέδιο, προς μεγάλη απογοήτευση του φιλοαγγέλου Βεζύρη των Ιωαννίνων.

Ο εξωμότης διοικητής του πυροβολικού του Αλή, Ibrahim Manzour αφηγείται ότι τον είδε την ημέρα της αναχώρησης του Maitland από την Πρέβεζα, με τα χρήματα, να βρίσκεται σε νευρική ταραχή και να είναι παράφορος από οργή: «Τον άκουσα να βρίζει και να καταριέται τους άγγλους, ευχόμενος να... εξοικείλει η φρεγάτα σε κάποια ακτή, για να μπορέσει έτσι να ανακτήσει τα χρήματά του !».

Την τραγωδία των εξόριστων παργινών έζησε - από κοντά - και ο Ιωάννης Καποδίστριας. Ο - μετέπειτα - εθνικός κυβερνήτης βρέθηκε τότε στην Κέρκυρα - ύστερα από δέκα χρόνια απουσίας - για να επισκερτεί τον ετοιμόθνατο πατέρα του κόμη Antonio Capo d'Istria. Επτά έτη αργότερα, σε μακροσκελές

ΣΚΗΝΗ ΑΠΟ ΤΗ ΦΥΓΗ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ
σχέδιο σε χαρτί, με κμιολία και μελάνι, του Cesare Felix Giorgio dell'Acqua, 1858 (Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα)

υπόμνημά του, προς τον τσάρο Νικόλαο Α', στην υπηρεσία του οποίου βρισκότανε, αναφέρει: « Η πατρίδα μου [Κέρκυρα] πιεζόμενη από την τυραννική εξουσία του στρατηγού Maitland, θρηνούσε - επί πλέον - τις συμφορές που υφίσταντο οι γείτονές της, οι κάτοικοι της Πάργας και οι σουλιώτες - άλλοτε όντες στη ρωσική υπηρεσία - οι οποίοι βίωσαν τον πιο σκληρό και παράλογο διωγμό. Η θυσία

της Πάργας συντέλεστηκε εμπρός στα μάτια μου. Είχα την δυστυχία να βλέπω τους παργινούς να καταρτάνουν στις ακτές της Κέρκυρας εκπατριζόμενοι - λόγω των εσφαλμένων εκτιμήσεων των βρετανών πρακτόρων - αναγκάζόμενοι να εγκαταλείψουν στον Αλή Πασά, αντί ενός ευτελούς χρηματικού ποσού, τις αρχαίες τους Εστίες και παίρνοντας μαζί τους μόνο τα οστά των πατέρων τους ».

Η ΕΠΙΒΙΒΑΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΤΙΝΩΝ, ελαιογραφία του Théodore Géricault, π. 1823 (Πνακοθήκη Αρχιεπισκοπής Κύπρου, Λευκωσία)

Η ΤΡΑΓΙΚΗ ΠΟΜΠΗ

Δεν ήταν δυνατόν να μείνει ασυγκίνητος με την ιστορία της Πάργας ο περίφημος γάλλος ζωγράφος Théodore Géricault (1791-1824), μια που έζησε στο Παρίσι το φιλελληνικό πυρετό των αρχών της δεκαετίας του 1820, δίπλα στους φίλους του, κορυφαίους γάλλους ζωγράφους της εποχής, Delacroix, Scheffer, Delacroix κ.ά. Το παραπλήθειο έργο είναι ανυπόγραφο, αγρονολόγητο και - μάλλον - μη ολοκληρωμένο, όμως οι ιστορικοί της Τέχνης συμφωνούν ότι είναι του Géricault. Κινείται στο ίδιο κλίμα με το αντίστοιχο του Callot, το οποίο παρουσιάζεται σε προηγούμενη σελίδα. Ο δεσπότης κεντρικό πρόσωπο, η πομπή, η οδύνη στα πρόσωπα, τα βράχια της Πάργας, τα πλοία στην παραλία. Συγκλονιστική είναι η σκηνή (κάτω δεξιά) όπου ένας παργινός είναι σκυμμένος πάνω στο αγαπημένο του άλογο που πριν λίγο το σκότωσε, για να μην πέσει στα χέρια των κατακτητών. Το έργο στο σύνολό του αποπνέει οργή, θλίψη, οδύνη, σπαραγμό, απογοήτευση και πολύ πόνο.

Στην Κέρκυρα οι, περίπου, 4.000 παργίνοι εγκαταστάθηκαν λίγο έξω από την πόλη, άλλοι κοντά στο μοναστήρι της Πλατυτέρας, άλλοι στη Γαρίτσα και άλλοι στο Μαντούκι. Στο τελευταίο έκτισαν το ναό του Αγίου Ανδρέα, ο οποίος καταστράφηκε στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Μέσα στην εκκλησία φυλασσόταν το χιτόνιο του Πατροκοσμά του Αιτωλού. Ωρισμένοι κατέληξαν στους Παξούς, όπου τους παραχωρήθηκε η παλαιά εκκλησία των Αγίων Αναργύρων, για να τοποθετήσουν τα κειμήλιά τους, ενώ στο ναό των Αγίων Αποστόλων κατατέθηκαν, σύμφωνα με σωζόμενη συμβολαιογραφική πράξη, ιερά σκεύη, πέντε καντήλια, ένα θυμιατό, ένα δυσκοπότηρο, μια λόγχη, μια λαβίδα, ένας αστερίσκος, τρεις κορώνες, όλα ασημένια, με τον όρο να τα παραλάβουν όταν ελευθερωθεί η πατρίδα τους. Το "Αδελφάτο των Ηπειρωτών", στους οποίους ανήκε ο ναός της Παναγίας των Ξένων, δεν τους δέχτηκε όχι μόνο ως «αδελφούς», αλλά ούτε ακόμη και ως ενορίτες!

Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ, χαλκογραφία του George Foggo, π. 1820 (Συλλογή Πάνου Τσιλική, Γιάννενα)

ΔΑΚΡΥΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΓΑ

Η λαϊκή μούσα αφιέρωσε στην Πάργα ωραιότατα ελεγειακά δημόδη μοιρολόγια, τα οποία - πρώτος - κατέγραψε ο ιταλός συγγραφέας και φιλέλληνας Niccolò Tommaseo και τα συμπεριέλαβε στη συλλογή του "Canti Popolari Greci" (Δημοφιλή Ελληνικά Άσματα), που εξέδωσε στη Βενετία το 1841, γραμμένη στα ελληνικά:

*Πάργα! Τουρκιά σ' επλόκωσε, Τουρκιά σε τρηγιάζει,
Δεν έρχεται για πόλεμο, με προδοσία σε παίρνει,
Βεζύρης δε σε νίκησε με τα πολλά τ' ασκέρια
Έφρεναν Τούρκοι σαν λαοί το Παργινό τουφέκι
Κι οι Λιάτιδες δεν ήθελαν ν' αρθούν να πολεμήσουν
Είχες λεβέντες σαν θεριά, γυναίκες αντρωμένες
Τ' άσπρα πουλήσαν το Χριστό, τ' άσπρα πουλούν κι εσένα
Πάρτε μανιάδες τα παιδιά, παπάδες τους αγίους
Αστέ λεβέντες τάρματα κι αφήστε το ντουφεκι
Σκάψτε βαθιά, σκάψτε πλατείά όλα σας τα κιβούρια,
και τ' ανδρειωμένα κόκαλα ξεθάψτε των γονιών σας,
Τούρκους δεν επροσκίνησαν, Τούρκοι μη τα πατήσουν*

*Βλέπεις εκείνην την φωτιά μαύρο καπνό που βγάνει;
Εκεί καίκαν κόκαλα, κόκαλα ανδρειωμένων,
που την Τουρκιά τρομάζανε και τον Βεζύρη εκάμαν.
Εκεί τα κόκαλα γονιού που το παιδί τα καίγει,
Να μη τα βρουν οι Λιάτιδες, Τούρκοι μην τα πατήσουν.
Ακούς το θρήνο τον πολύ, όπου βογκούν τα δάση,
και το δαρμό που γίνεται, τα μαύρα μοιρολόγια;
Είναι π' αποχωρίζονται τη δόλια την πατρίδα.
Φυλούν τις πέτρες και τη γη κι ασπάζονται το χώμα.
Τραβούν γυνακες τα μαλλιά, δένουν τα άσπρα τους στήθεια,
Μοιρολογούν οι γέροντες με μαύρα μοιρολόγια,
Παπάδες με τα δάκρυα γδύνουν τις εκκλησιές τους.*

ΟΙ ΡΑΨΩΔΟΙ ΤΗΣ ΠΑΡΓΑΣ

Η δραματική ιστορία πήρε γρήγορα διαστάσεις θρύλου, τόσο στην Ελλάδα όσο και - κυρίως - στην Ευρώπη. Μεγάλες μορφές της ποίησης και της λογοτεχνίας (γάλλοι και ιταλοί κατά βάση) αφιέρωσαν τα έργα τους στην πολύπαθη Πάργα. Ο γάλλος συγγραφέας Amaury Duval ένα μόλις χρόνο μετά την “πώληση” εκδίδει στο Παρίσι, το βιβλίο “Exposé de faits qui précédé et suivi la cession de Parga...”, έναν πραγματικό καταπέλτη κατά της εγκληματικής συμφωνίας. Ο επίσης γάλλος, πολιτικός και συγγραφέας Abel - François Villemain έγραψε συνεχώς πύρινα άρθρα σε παρισινές εφημερίδες εναντίον της «αξιοθρήνητης αγγλικής πολιτικής». Το φλογερό σχετικό σονέτο του - κορυφαίου ιταλού - ποιητή, θεατρικού συγγραφέα και μυθιστοριογράφου Vincenzo Monti έκανε τον γύρο της Ευρώπης. Ο -επίσης ιταλός - ποιητής και πατριώτης Giovanni Berchet έγραψε το 1827 το ποίημα “Οι πρόσφυγες της Πάργας”, ένα από τα πλέον γνωστά έργα του. Τον ίδιο χρόνο ο γάλλος πολιτικός, στρατιωτικός, ποιητής και θεατρικός συγγραφέας Jean - Pons - Guillaume Viennet δημοσίευσε το γνωστό ποίημά “Parga”.

Επίσης έργα για την Πάργα έγραψαν, η φημισμένη γαλλίδα λογοτέχνη και ζωγράφος Adelaïde Dufrenoy (πεζογράφημα Beautés de L' Histoire, 1822), οι Pierre - Frédéric - Adolphe Camouche και Adolphe Poujol (μελόδραμα La Parga ou Le Brûlot, 1827), ο αριστοκράτης T.J. du Wicquet, baron d' Ordre, (ποίημα Οι Πρόσφυγες της Πάργας, 1820), ο γεννημένος στη Ζάκυνθο (από ελληνίδα μητέρα) ιταλός ποιητής Ugo Foscolo, ο οποίος - τον Οκτώβριο του 1819 - με τρία πύρινα άρθρα του, σε εφημερίδα του Εδιμβούργου, κατήγγειλε την απάνθρωπη αγγλική πολιτική στο θέμα της Πάργας - στην οποία αφιέρωσε και το Nappazione dei casi e della cessione di Parga to 1820. Έργο για την Πάργα έγραψε και ο ιταλός λόγιος και δημοσιογράφος Giuseppe Mazzini.

Στα 1819 - την χρονιά των γεγονότων - ο διάσημος βρετανός νοβελίστας George Jones (με το ψευδώνυμο Leigh Cliffe) έγραψε το μικροσκελέστατο ποίημά του “Parga, a Poem”. Στα 1835 ο ιρλανδός ιστορικός Maurice Gross δημοσίευσε στην “Edinburg Review” μια αφήγηση των περιστατικών με τίτλο “History of Suli and Parga”.

Από τα ελληνικά ποιήματα - και αυτά είναι αρκετά - ξεχωρίζει εκείνο του επτανήσιου επικού και ρομαντικού ποιητή Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, ο οποίος καταγόταν από την Πάργα, και περιλαμβάνεται στο έργο του “Ο Γόγος” (απόσπασμα):

*Στης Πάργας τα ψηλόμενα χιλιάδες κυπαρίσσια
στέκουν ολόρθα να θεωρούν την ερημιά τριγύρω.
Παντού νεκρίλα, σιωπή... κατέβαιναν η νύχτα...
Περίλυπο και τ' ουρανού το γαλανό το μάτι
ολή' ολίγο ενύσταζε, και τ' εκεί τα δένδρα
εφάνταζαν από μακρυνά, τόνα σιμά και τ' άλλο
στ' απέραντά του βιέροφα τα μυριοδοκρυμένα,
σαν μελανά ματσόκλαδα... Πάργα.
Καμμένη Πάργα!*

Ο Διονύσιος Σολωμός σε ένα σχεδιάσμα του έργου του “Λάμπρος”, καταγγέλει την στάση των “προστατών”: « Όσο για τα Ιόνια νησιά έρχεται ο άγγλος να τα προστατεύσει [...] Τρέχει ύστερα προς την Πάργα και ασπώνει μια ασπίδα μπρος της. Η δύστυχη στέκει ήσυχη, πίσω από εκείνη την ασπίδα, σαν το μωρό στον κόρφο της βυζάντρας, αυτός ωστόσο γνέφει στον Αλή να έρθει με πολύ χρυσάφι. Και ήρθε και σήκωσε την ασπίδα ο άγγλος και η Πάργα βρέθηκε μπροστά στους τούρκους. Κραυγές φρίκης σε όλα τα έθνη τα χριστιανικά...». Τέλος ο Ανδρέας Κάλβος έγραψε το 1824 την “Ωδή εις Πάργαν”, η οποία καταλήγει με τους στίχους: «Εκεί όπου εκαύσατε, / (ελληνική φροντίδα!) / των προγόνων τα λείψανα / πάλιν οι πρόνοιαι χείρες /εκεί σας φέρνουν».

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ (1798-1857)
ο ζακύνθιος εθνικός ποιητής

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΛΒΟΣ (1792-1869)
ο επανήσιος ρομαντικός ποιητής

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ (1824 - 1879)
ο επτανήσιος επικός ποιητής

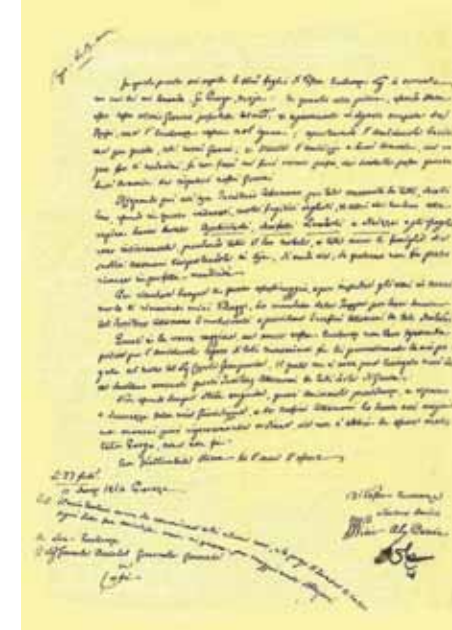

FRANÇOIS - XANIER DONZELOT
χολογραφία του André Dutertre, π. 1815 (Συλλογή Π. Τσιλίκη)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΠΟΝΗΡΙΕΣ

Ο Αλής μεταξύ Φεβρουαρίου και Μαρτίου 1814 έστειλε στον γάλλο δικαιοκλή των Ιονίων Νήσων F.X. Donzelot τρεις σημαντικές επιστολές, στα ιταλικά (με την υπογραφή του στην αραβική γραφή), σχετιζόμενες με τις προσπάθειές του να καταλάβει την Πάργα. Η πρώτη γράφτηκε στις 8/20 Φεβρουαρίου 1814 στα Γιάννενα και την έστειλε στην Κέρκυρα με τον Γεώργιο Τουρτούρη, ο οποίος όμως μετέφερε συγχρόνως - κρυφά από τον Αλή - και επιστολή του φίλου του γάλλου πρόξενου των Ιωαννίνων Rouquerville, με πληροφορίες για τις πραγματικές προθέσεις του Βεζύρη.

Η δεύτερη επιστολή του γράφτηκε στην Πρέβεζα στις 27 Φεβρουαρίου /11 Μαρτίου 1814 και αποτελεί απάντηση σε μια ενδιάμεση, επιστολή του Donzelot, που στάλθηκε τρεις μέρες πριν ο Πασάς αρχίσει τις πολεμικές επιχειρήσεις του στην περιοχή της Αγιάς. Με αυτήν ο Βεζύρης επιδιώκει να καθησυχάσει το γάλλο στρατηγό διαβεβαιώνοντάς τον ότι στόχος του δεν είναι η Πάργα, αλλά η εκκαθάριση της Αγιάς από ληστρικά στοιχεία που λυμαίνονταν την περιοχή: «Σε απάντηση της αξιότιμης επιστολής της Εξοχότητάς Σας, με την οποία με ρωτά περί Πάργας και Αγιάς [...] όσον αφορά την πρώτη, δεν έκανα και ούτε θα κάνω κανένα βήμα που θα μπορούσε να διαταράξει την αρμονική συνύπαρξη των κυβερνήσεών μας. [...] Σχετικά εξάλλου με την Αγιά, έχοντας συγκεντρωθεί σε αυτή πολλοί φυγάδες σουλιώτες και άλλοι που ρέπουν στην ληστεία, εισέβαλαν στην Αγία Κυριακή, στο Μορφάτι, στο Λιβαδάκι και στη Στένιτσα, και τις λεηλάτησαν ολοσχερώς παίρνοντας όλα τα κινητά τους πράγματα και μεταφέροντας ακόμα στην Αγιά όλες τις οικογένειες οθωμανών υπηκόων, ώστε αν κάποιον δεν τον αχμαλώτισαν τον άφησαν σε πλήρη ένδεια. Για να θεραπεύσω λοιπόν αυτό το μεγάλο κακό έστειλα στρατό για να διώξει

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΝ DONZELOT
(ιδιωτική συλλογή)

από το οθωμανικό έδαφος τους κακοποιούς [...] δεν παρέλειψα εν τούτοις να δώσω αυστηρές διαταγές πώς δεν πρέπει να πειραχτεί η Πάργα, όπως δεν πειράχτηκε... [στην πραγματικότητα όμως έγινε το αντίθετο].»

Αλλά όταν ο πανούργος Βεζύρης έγραψε τα παραπάνω, φαίνεται πως είχε -ήδη - εξαπολύσει την αποτυχημένη επίθεσή του κατά της Πάργας. Όπως όμως προκύπτει από την τρίτη επιστολή του που έστειλε - πάλι - από την Πρέβεζα στις 7/19 Μαρτίου 1814, η πανωλεθρία που υπέστη σε στρατιωτικό επίπεδο δεν έκαμψε τη θέλησή του να θέσει υπό την εξουσία του την Πάργα: «Σας στέλνω [προς τον Donzelot] άπειρες ευχαριστίες για τα σημεία φιλίας που μου δείξατε και βασιζόμενος στη γενναιοδορία σας, δεν λείπω από του να αποστείλω τον δικό μου Τουρτούρη να σας κάνει μια πρόταση που, η οποία ελπίζω να αρέσει στην Εξοχότητά Σας [...] καθώς ανυπομονώ αφάνταστα να δω να εξομαλύνονται τελείως όλα και να απομακρύνεται κάθε πρόσκομμα και λόγος δυσαρέσκειας. Μετά λοιπόν την επικοινωνία της Εξοχότητάς Σας με τον δικό μου Τουρτούρη, μπορείτε να με βρείτε πάντα πρόθυμο σε ό,τι προστάξετε...».

Ο γάλλος στρατηγός François - Xavier Donzelot (1764-1843) είχε λαμπρή στρατιωτική καριέρα, δίπλα - κυρίως - στο Ναπολέοντα. Το διάστημα 1808-1814 διατέλεσε κυβερνήτης των Ιονίων Νήσων. Ικανότατος πολιτικός διοίκησε τα Επτάνησα με δικαιοσύνη και μετριοπάθεια. Στα τέλη του 1814 τα Νησιά πέρασαν στην αγγλική κυριαρχία, και ο Donzelot αποχώρησε, προς μεγάλη λύπη των κερκυραίων. Το 1815 πολέμησε ηρωικά στο Βατερλώ. Την περίοδο 1817-26 υπήρξε κυβερνήτης της Μαρτινίκας. Σήμερα ένας δρόμος της Κέρκυρας (τα μουράγια) φέρει το όνομά του.